

Отримано: 15.10.2020 р.

Прорецензовано: 09.11.2020 р.

Прийнято до друку: 16.11.2020 р.

email: potulnytskyva@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-31-98-107

Потульницький В. Внесок української еміграції міжвоєнної доби у розвиток історичної науки: тематичний, методологічний та концептуальний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 31. С. 98–107.

УДК 930.1

Володимир Потульницький

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ У РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ: ТЕМАТИЧНИЙ, МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

У статті, на основі впровадження до дискурсу методологічних положень К. Маннгейма щодо осмислення параметрів, за яким визначається внесок вченого до науки, і його ж бачення ролі і місця спеціалізації у детермінації конкретного внеску, з однієї сторони, та вчення Маннгейма про місцезоположення генерацій науковців, з іншого боку, автор визначає внесок української еміграції міжвоєнної доби у розвиток історичної науки. Визначивши дві генерації науковців та обравши для свого аналізу чільних представників кожної з них, автор проводить дослідження за трьома аспектами: тематичним, методологічним та концептуальним. Старше покоління істориків-емігрантів, спадщина якого досліджується в статті представлена М. Грушевським, В. Липинським, С. Томашівським та Д. Дорошенком; молодше – Б. Крупницьким, М. Антоновичем, В. Кучабським та Д. Чижевським. Відмінності між поколіннями диференціюються за позицією в українських еміграційних структурах, специфікою формування і наукового вишколу обраних персоналій як вчених, інтелектуальною фаховою концентрацією, обраною методологією, наявністю або відсутністю проведення у дослідженнях зв'язку між українською і всесвітньою історією.

Ключові слова: внесок, генерації, дослідницька спадщина, інтелектуальне середовище, методологія і завдання дослідження, результати дослідження.

Volodymyr Potulnytskyi

THE CONTRIBUTION OF UKRAINIAN EMIGRATION OF THE INTERWAR PERIOD TO THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL SCIENCE RESEARCH: THEMATIC, METHODOLOGICAL AND CONCEPTUAL ASPECTS

The article reconstructs the contribution to historical science shaped by leading Ukrainian scholars and political thinkers during the period in question. Through applying Karl Mannheim's vision of "real generations" of intellectuals, on the one hand, and his definitions of parameters of real contribution as well as role of specialisation in the framework of evaluation of this contribution, on the other hand, the author defines two generations of historians, successful in their scientific discourse.

Having analysed a range of original works by Ukrainian emigrants of older generation (Hrushevskiy, Lypynskiy, Tomashivskiy, Doroshenko), as well as the representatives of the younger generation (Krupnytskyi, Kutshabskiy, Antonovych and Chyzevskiy), the author recreates the research heritage and vision of Ukrainian and European history in its internal dialectics that were formed by scholars in the interwar intellectual environment in Germany, Czechoslovakia and Austria.

In addition to the identical conclusions of each author concerning the statements about the necessity and possibility to integrate the Ukrainian history into the global one, discussion of the Ukrainian question in isolation to the resolution of the Russian problem, and existence of common political language of both generations of intellectuals as emigrants in their host countries, the author formulates existing differences. The latter depends, first and foremost, on the different positions of scholars in foreign institutions: the older generation possessed the academic positions in the institutions created by emigrants; the younger – in state German, Czechoslovak or Austrian institutions. Second difference specified the specific character of intellectual concentration of the authors under discussion: speaking in terms of the understanding the experience of the failure of Ukrainian state in 1917-1920s, older scholars differed considerably from their younger colleagues, who predetermined the methodology and tasks of their research, corresponding to European countries. Third difference depends on the results of research: older researchers aimed to make contribution only to Ukrainian history; younger scholars

conducted various retrospective journeys into the different aspects of medieval and new history of Germany, Poland, Austria and Czechoslovakia.

All Ukrainian intellectuals, whose legacy is prioritized and studied in the article, were concentrated on the research of the phenomenon of Ukrainian history as historical and political reality. The divergence between two different generations of Ukrainian émigré scholars lied in different significance of their contribution into the Ukrainian historical science and absence of the contribution into the global science for older scholars, different arguments put forward by Ukrainian intellectuals to support their concepts, as well as in the surroundings and circumstances of their education and research work as scholars.

Key words: *contribution, generations, research heritage, intellectual environment, methodology and tasks of research, results of research.*

Методологічно проблема вирішуватиметься на основі залучення вчення про покоління з соціології знання Карла Маннгейма, з одного боку, і його ж дефініцій стосовно параметрів, які визначають внесок того чи іншого вченого до науки, з іншої сторони.

Карл Маннгейм довів, що представники відмінних поколінь науковців, культурних діячів тощо, знаходяться і творять у відмінному просторово-часовому вимірі і демонструють, відповідно, різні точки зору на феномени стосовно одного покоління в одній країні і одному культурному середовищі. Ця відмінність визначається різними обставинами їхнього формування, абсорбуванням відмінних впливів на їхню творчість, відмінними суспільно-політичними умовами та обставинами. Маннгейм зазначав, що члени кожного окремого покоління можуть брати участь лише в лімітованому часом відрізкові історичного процесу, і що перед кожним стоїть завдання передати нагромаджену культурну спадщину [50, с. 292].

Внесок вченого, за Маннгеймом, визначається виявленням ізольованих індивідуальних об'єктів у такий спосіб, коли він не бере об'єкти як він їх знаходить; він ігнорує їхні унікальні й індивідуальні якості та іде до загальних факторів з метою рекомбінувати їх таким чином, що він може «відкрити» новий об'єкт. Історична функція відкриттів полягає в тому, що вчений: А. Рятую старі форми знань, які інакшим чином були б під загрозою знищення; Б. Сприймає, апробує та методологічно застосовує в дослідженні ідеї визнаних наукових шкіл та вчених; С. Вчений знаходить методи, які вносять порядок у загальний контекст, у якому індивідуальний об'єкт існує, що приводить до якісно іншого бачення об'єкта [51, с. 168].

Інша проблема, яка існує у визначенні внеску вченого до тієї чи іншої галузі знань, яку визначає Маннгейм, це проблема спеціалізації. Спеціалізація завжди існує доти, доки є щось на кшталт розподілу праці в науковому дослідженні. В цьому контексті вирізняються два питання: а) у якому напрямку і на яких принципах спеціалізація керується; б) до якої степені і на якій стадії дослідження є реальність, яка розподіляється для цілей спеціалізації, рекомбінується і реінтегрується [51, с. 171].

Автора цікавлять відповіді на наступні питання: 1. В чому полягала відмінність між вченими різних поколінь щодо умов їхнього формування? 2. Чи різнилися між собою вчені, спадщина яких аналізуватиметься, позицією, котру вони займали в наукових інституціях? 3. Чи ставили перед собою вчені різних поколінь схожі чи відмінні завдання в науці? 4. Чи підлягали вони відмінним методологічним впливам, і яким? 5. Чи відрізнялися вчені один від одного змістом їхнього внеску до науки? 6. Як оцінювати внесок, здійснений українською науковою еміграцією, до історичної науки взагалі?

У статті аналізуватиметься спадщина двох поколінь українських політичних емігрантів, які задокументували себе як вчені ще до еміграції, або, опинившись в еміграції, зуміли віднайти і реалізувати себе на викладацькій і науковій роботі з більшим чи меншим успіхом з одного боку (так зване старше покоління в сенсі Карла Маннгейма), і вчені, які сформувалися вже в умовах еміграції (молодше покоління). Не охоплюючи у своєму дослідженні всіх вчених, які могли би належати до обох з вищеназваних груп, я аналізуватиму вибірково по чотири представника кожної групи, приклад яких, як мені видається, зможе найбільш яскраво відобразити існуючі відмінності між самими групами, і надасть можливість зробити відповідні висновки в контексті обраної методології.

При написанні роботи використані як архівні джерела (фонди ЦДАВО, ЦДІА України у Львові та архіву Інституту славістики Віденського університету), так і численні оригінальні праці науковців, надруковані у міжвоєнну добу українською та іншими мовами, зібрані автором у Києві, Львові, Празі, Відні та Мюнхені. Чимала частина джерел та праць вперше введені автором до наукового обігу саме у цій статті.

I. Старше покоління. До нього належать як сформовані академічні науковці, які опинились в еміграції, такі як Грушевський (історія, соціологія), Томашівський (історія, історіософія), так і науковці, які перепрофілювались в умовах еміграції з фахових дипломатів, публіцистів, державних службовців та політичних діячів. Це Липинський (історія, історіософія) та Дорошенко (історія).

Михайло Грушевський (1866–1934), перебуваючи в еміграції, зосереджував діяльність створеного ним у Відні Українського Соціологічного Інституту довкола видавничої та лекторської роботи [23]. Разом з тим, видаючи старі, написані ще в Україні, праці на історичну тематику, вчений спромігся написати і видати дві нові монографії. Якщо у першій книзі «Початки громадянства» вчений обґрунтовував свої погляди та погляди інших вчених на державу і націю [8], то друга книга «З початків українського соціалістичного руху» являла собою збірник матеріалів про піонерів української політичної думки Зібера, Драгоманова, Подолинського [7]. У першій книзі Грушевський також підсумував свою соціологічно-історичну концепцію, яка базувалася на теорії факторів, де соціальний процес досліджується на базі фактів, які витворюють біологічні, економічні та психічні фактори, серед яких вирішальне значення має останній, психічний фактор [25, с. 23–24].

В'ячеслав Липинський (1882–1931) так само, перебуваючи в еміграції, зосередив свою увагу на проблемах історіософії та соціології і надрукував три монографії. У першій книзі «Україна на переломі» Липинський слідом за польським істориком Антоніном Ролле застосовує соціологічний та історіософський підходи до вивчення української аристократії доби Хмельницького в контексті окреслення окремих прошарків Війська Запорозького [14]. У «Листах до братів-хліборобів», що стала теоретичною концептуалізацією до ідеології українського монархізму, мислитель виробив політичну філософію як систему реагування на світ у всіх царинах досвіду, хоча і не вийшов з меж особливої філософії у межі всезагальної [15]. Ця праця стала чільним підґрунтям до вироблення ідеології гетьманського руху, очолюваного в еміграції Павлом Скоропадським. Третя книга «Релігія і церква в історії України» була написана у формі катехізису і давала відповіді на 24 історіософські питання, поставлені вченим щодо ролі релігії взагалі, і різноманітних конфесій (православної, греко-католицької), зокрема в історії та сучасності України [16].

Перебуваючи в еміграції В. Липинський подав консервативну концепцію історії України з власною її періодизацією, яка базувалась на його концепції еліти, обґрунтованій у вищезгаданих працях [53, с. 9–10, 22–25]. У написаних працях Липинський як історик також конструює модель української еліти доби Хмельницького, застосовуючи водночас і структурний підхід, а як історіософ викладає всебічну теорію еліт і їх циркуляції [21, с. 178–179]. Хоча Липинський і не був вченим у вузькому академічному сенсі (він, радше, виступав як незалежний вчений – *gentleman scholar*, або *Privatgelehrter*), саме він застосовував на українському матеріалі поєднання соціологічного та теоретико-політичного аналізів співвідношення між державою, елітами та суспільством, які проводили на тлі італійської та німецької історії визначні теоретики елітарного підходу Гаєтано Моска (1858–1941), Вільфредо Парето (1848–1923) та Роберт Міхельс (1876–1936) [20].

Степан Томашівський (1875–1930), як і Грушевський та Липинський, був знаний як вчений-історик ще до війни, обіймаючи посаду доцента філософського факультету Львівського університету (1910–1914). У 1921–1925 рр. він жив спершу в Англії, і згодом у Німеччині, перебуваючи в політичній еміграції, як колишній урядовець ЗУНР та голова її дипломатичної місії в Лондоні [19, с. 119–126, 152–161; 24]. У Берліні С. Томашівський редагує журнали «Українське слово» та «Літопис політики, письменства та мистецтва», друкується у редакційній В. Липинським «Хліборобській Україні» та у львівських виданнях – органах української народної трудової партії «Свобода» та «Громадський вісник».

У цих працях вчений намагався сполучити емпіричне дослідження з елементами історіософського аналізу, опрацювавши в еміграції наукові праці англійських, німецьких, італійських та американських соціологів та філософів, зокрема Чарльза Мерріама (1874–1953), Роберта Міхелса (1876–1936), Фрідріха Ніцше (1844–1900), Гуільємо Ферреро (1871–1942), Вільяма Джеймса (1842–1910), Освальда Шпенглера (1880–1936) та Джузеппе Мацціні (1805–1872) [27]. Осмислюючи досвід поразки українського державотворення, він намагався сформулювати наукові підстави консервативної концепції української політики та теоретично випрацювати лінію українського консервативного руху, висвітлюючи зв'язок стану українського питання з контекстом європейської політики від початку XIX ст. до завершення етапу державотворення у 1918–1923 рр. [26]. У цьому осмисленні Томашівський звертається до ідеї «занепаду Заходу» Шпенглера, думки «образу розстрою ста-

ринного світу» Ферреро, порівнює ці ідеї з повоєнною кризою 1920-х рр., і пов'язує ці явища зі зруйнуванням культурних і духовних основ як античного, так і сучасного вченому європейського суспільства. Томашівський також намагався апробувати на українському матеріалі розмежування між не героєм та героєм, яке проводив за духовною (не соціальною) ознакою британський мислитель Томас Карлейль (1795–1881). Звідси походить його ідея «відносності авторитету і героїства» та пов'язання її з відповідними культурними та історичними контекстами, а також твердження про героїзм як уособлення головних моментів духовного зросту громадянства. Слід зазначити, що перебуваючи в еміграції науковець не занедбував і свої традиційні зацікавлення як історика проблемами княжої України [28].

На відміну від Степана Томашівського, Дмитро Дорошенко (1882–1951) історичною наукою почав займатися лише в еміграції, перебуваючи на посадах професора Українського Вільного Університету (далі УВУ) і Карлового університету в Празі (1923–1926), директора Українського наукового інституту в Берліні (далі УНІ-Б) (1926–1931), в період з 1931 по 1935 рр. знову в Празі, а в 1936–1939 рр. обіймає посаду професора на кафедрі історії церкви православного богословського факультету Варшавського університету. Дмитрові Дорошенку належить чимало робіт, надрукованих у еміграції у міжвоєнну добу, серед яких низка оглядових робіт з історіографії, підручників з історії України, розвідок про культурні та політичні взаємини України з Західною Європою, головним чином з Німеччиною, з історії слов'янознавства. Певну кількість праць вчений спромігся написати і іноземними мовами: англійською, німецькою, чеською та польською, ставши автором також численних розвідок в зарубіжних часописах [39; 40; 41].

Як вчений Д. Дорошенко виступив перед еміграційним і західним читачем систематизатором української історіографії та політичної думки, та збирачем матеріалів про українсько-німецькі відносини, які він майстерно укладав у ширші синтети, хоча і не інтегрував ці синтети у певне методологічне бачення, а обмежувався хронологічним переліком знайдених розвідок та переказом їхнього змісту. Так, у тритомній праці «Слов'янський світ в його минулому і сучасному» [9], вчений спромігся подати короткий нарис історії України, уклавши його в контекст загальної історії слов'янських держав [9, т. 1, с. 11–22].

II. Молодше покоління. До нього належать науковці, які опинилися так само, як і представники старшої генерації, за кордоном у вимушеній політичній еміграції. На відміну від своїх старших колег, вони перейшли на еміграційне становище порівняно молодими людьми і, отримавши вищу освіту за кордоном, зуміли стати науковцями у тій чи іншій галузі. Деякі з них навіть захистили дисертації, ставши академічними вченими. Це Борис Крупницький, Василь Кучабський, Михайло Антонович (історія) та Дмитро Чижевський (історія науки).

Борис Крупницький (1894–1956) навчався у Дмитра Дорошенка в 1920-х роках в УНІ-Б, став асистентом (1931) і професором УВУ (1941). Присвятивши свої наукові праці дослідженню політичної історії XVII–XVIII ст., він спромігся надрукувати низку статей, побудованих із залученням матеріалів німецьких та шведських архівів у фахових німецьких наукових виданнях, зокрема у «Записках УНІ-Б» та спромігся у 1936–1941 рр. надрукувати декілька статей у найбільш поважному німецькому журналі з історичних наук – «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas» [43; 47]. Надрукував вчений і декілька німецькомовних монографій, присвячених або дослідженню різноманітних проблем української історії ранньомодерної доби – його основного періоду досліджень, як історика, або загальному викладові історії України [44; 45; 46]. Багато уваги приділив вчений і дослідженню проблем теорії історичної науки, зокрема історіософії, вибудувавши оригінальну історичну концепцію, де втілював власне бачення місця і ролі історії України в європейській історії [22, с. 301–310]. Свою дисертацію в УВУ та декілька статей і книг, побудованих на матеріалах Пруського, Дрезденського та Стокгольмського архівів, автор присвятив постаті гетьмана Мазепи, відмовившись від звичного в еміграційній історіографії підходу в контексті вироблення з гетьмана національного героя. Розкривши основні напрямки політики гетьмана, вчений представив цього державного діяча в сенсі бачення ранніх Анналістів: як можна було діяти в існуючих умовах, з одного боку, і які шляхи обирав Мазепа, з іншого [10; 11; 12; 13].

У Берлінському університеті Борис Крупницький навчався у професорів Отто Гетча (1876–1946) і Фрідріха Майнеке (1862–1954). Якщо курс східноєвропейської історії Гетча особливо не позначився на наукових поглядах Крупницького, методологічні підходи Майнеке можна виразно прослідкувати в працях українського науковця. У своїх дослідженнях берлінський професор обстоював думку, що

визначну роль в історії держав відіграє ірраціональний фактор, а не моральні ідеї, підпорядковує зміст та сутність права етичним порядкам і наголошує на відповідальності владної політики [52]. Ці ідеї Майнеке виразно прослідковуються у низці праць Крупницького, написаних в 2-й половині 1930-х – першій половині 1940-х рр.

Повністю інтегрувався в західний науковий світ онук видатного історика Володимира Антоновича (1834–1908) та син історика мистецтв, міністра мистецтв та морського міністра часів Гетьманату, голови Української дипломатичної місії Директорії в Римі Дмитра Антоновича (1877–1945) доктор Михайло Антонович (1910–1955). Опинившись в еміграції, майбутній історик навчався в УВУ в Празі, УНІ-Б та в Інституті східноєвропейської історії Віденського університету. Будучи представником третього покоління династії істориків і володіючи трьома основними західноєвропейськими мовами, він зробив досить швидко наукову кар'єру, закінчивши філологічний факультет УВУ в 1931 р., та склавши там докторський іспит представленням роботи з французької інтелектуальної історії під назвою «Алексіс Токвіль як історик», написану повністю на франкомовних джерелах [2]. Синхронно зі вступом на філологічний факультет УВУ Антонович вступив у тому ж 1928 р. і на філософський факультет університету Фрідріха Вільгельма в Берліні, який завершив 1933 р. складенням другого докторського іспиту з представленням роботи «Фрідріх Людвіг Ян. До історії початків німецького націоналізму» [1]. Ця робота вже була повністю побудована з використанням німецькомовних джерел. Апробувавши себе таким чином у французькій та німецькій інтелектуальній історії, Антонович в 1938 р. успішно габілізувався на доцента Віденського університету, захистивши вже працю з української та російської інтелектуальної та культурної історії під керівництвом професора Ганса Уберсбергера (1877–1962). Окрім інтелектуальної історії, як основного предмету своїх наукових зацікавлень, вчений досліджував також українсько-німецькі взаємовідносини XVIII ст., і розпочав дослідження історії козацької доби та козацьких повстань XVI–XVII ст., надрукувавши низку німецькомовних та україномовних праць [3; 5; 33; 34].

Слід зазначити, що всі постаті, які досліджував Антонович, були вписані у соціально-культурний контекст, звідки вони промовляли. Тим самим вчений поєднував різні види аналізу (біографічний, дискурсивний, соціологічний). Історія життя чи то Токвіля, побудована на франкомовних джерелах, чи то Репніна, Наливайка, Герреса або Яна на німецькомовних, постає у Антоновича не лінійною історією, а радше набором історій, що відбивають мінливі (ситуативні) ідентичності досліджуваної особи. Наприклад, в дисертації про де Токвіля Антонович не лише дає характеристику основним працям вченого, але й показує французького мислителя в проявах різних його ідентичностей: як політичного діяча, політичного в'язня, аболіціоніста, дипломата, академіка тощо [2]. Наприкінці 1930 – початку 1940-х рр. Антонович працює на трьох роботах – науковим співробітником УНІ-Б (1936–1941 рр.), доцентом Віденського університету та науковим співробітником інституту Східної Європи університету Бреслау. У 1941–1942 рр. він спромігся видати ще і 4-х томну історію України, де подав її синтезу на тлі європейської історії від княжих часів до новочасних [4].

До молодшого покоління українських істориків, які сформувалися в еміграції, належав і доктор Василь Кучабський (1895–1971), який, перебуваючи в еміграції, вибудував своє оригінальне бачення історії України в контексті європейської історії на тлі застосування концепції консерватизму [19, с. 126–133, 161–168]. Професійний військовий, один з засновників Української Військової Організації в Празі (1920), він у грудні 1922 р. виїхав до Німеччини, де вступив на навчання на філософський факультет (відділення історії та державознавства) Берлінського університету, у якому навчався в період з 1923 по 1930 рр. По кафедрі історії Кучабський слухав лекції вже згадуваних у випадку з Крупницьким професорів Майнеке і Гетча. Також як стипендіат першої категорії він відбував виклади в УНІ-Б по кафедрі української державності, де слухав виклади Липинського та Дорошенка і вивчав праці німецьких державознавців, зокрема студіював роботи славетного шведського геополітика українофіла Рудольфа Челлена (1864–1922).

Ще будучи докторантом та стипендіатом першої категорії УНІ-Б Василь Кучабський надрукував у журналі «Osteuropa» свою розлогу німецькомовну розвідку про українську політичну еміграцію [48]. У 1932 р. В. Кучабський одержав наукове звання доктора філософії і в 1934 р. опублікував свою докторську роботу [49]. У листі до С. Томашівського від 7 лютого 1929 р. Кучабський, характеризуючи цілі і завдання своєї монографії, писав з цього приводу: «С це чисто історична праця і має виказати не лише справжній перебіг подій в Галичині, а ще й порівняти державний етос Західної України зі станом у Польщі й на Наддніпрянщині» [17].

Слід особливо відзначити, що працю Кучабського досить високо оцінив його вчитель по Берлінському університету професор Отто Гетч, який надрукував у журналі «Osteuropa» схвальну рецензію на його роботу. У рецензії професор Гетч, зокрема, зазначає, що «завдяки праці Кучабського ми дізнаємося, що Галичина вела протягом п'яти років велику і трагічну боротьбу за свободу, розміри якої були невідомими для Західної Європи, оскільки замовчувалися, не кажучи вже про те, що не були відомими її окремі факти». Завершуючи свою рецензію, науковець констатує, що «нарешті ми (німецькі вчені – В.П.) дійшли до так би мовити «німецького часу», тобто з німецької точки зору можемо оцінити українську проблему під час війни, що є вирішальним для осмислення загальної картини» [42]. У роботі Кучабського простежуються концептуальні ідеї Рудольфа Челлена, які розвивав шведський учений щодо умов оформлення спільноти в націю та про виокремлення українського питання як спускового гачка Першої світової війни [18; 54].

В. Кучабський був повністю інтегрований в німецьке наукове і громадське життя, друкувався у таких наукових та науково-популярних виданнях як «Osteuropa», «Der Deutsche Gedanke», «Volk und Reich», «Die Hilfe», «Zeitschrift für alteuropäischen Geschichte». Після Берліна наукову і викладацьку діяльність В. Кучабський продовжив у Кілі, де у 1935 р. став асистентом завідуючого кафедрою нової та новітньої історії у Кільському університеті професора Карла Петерсена, де викладав історію, і як науковець – експерт з історії Східної Європи та слов'янських мов вчений брав участь у роботі редакції багатотомного видання «Handwörterbuch des Grenz und Ausland-Deutschtums» (Kiel, 1935–1937). Від квітня 1937 р. В. Кучабський – постійний науковий співробітник при «Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel» та працівник бібліотеки цього ж інституту [6, с. 591–592].

Дмитро Чижевський (1894–1977) навчався у Київському університеті на історико-філософському факультеті (1913–1917), де отримав підготовку у Василя Зінківського (1881–1962) та Олексія Гілярова (1856–1938), а опинившись в Німеччині записався на студії до Карла Ясперса (1883–1969) в Гейдельберзі і до Едмунда Гуссерля (1859–1938) у Фрайбурзі [55, с. 381–384]. Навчався він також у Генріха Ріккертта (1863–1936) та Мартіна Гайдеггера (1889–1976). Історії та історіософії вчений навчався у неокантіанця Ріккертта (вартості з позачасовим значенням та їх роль для з'ясування сенсу глобальної історії) та екзистенціаліста Ясперса (концепція осьового часу як ціль і зміст історії).

Ще у 1926 р., будучи у віці 32 років та перебуваючи у Празі, молодий дослідник доповнив складений дещо раніше оригінальний перспективний план своїх майбутніх досліджень – вивчити українську та російську філософію та історію ідей, – поставленим перед собою завданням розширити його і дослідити історію філософії серед усіх слов'янських народів, зокрема чехів, словаків і хорватів [55, с. 391]. У період з 1932 по 1945 рр. Чижевський викладав в університеті Галле курси з історії слов'янської літератури, історії філософії, лінгвістики та історії церкви, попередньо захистивши в тому ж університеті у 1933 р. докторську дисертацію на тему «Гегель в Росії» та отримавши в результаті захисту звання доктора філософії [55, с. 398].

Вже в 1926 р. вчений заявив про себе як про історика та історіографа, видавши в Празі розлогу монографію з історіографії та історії філософії в Україні [32]. У міжвоєнну добу він рясно друкується у німецьких, австрійських, чеських, словацьких та американських фахових часописах, таких як «Zeitschrift für slavische Philologie», «Germanoslavica Slavia», «Kyrios», «Wiener Slavistisches Jahrbuch», «Slovo a Slovesnost», «Slovjanski Poh'lady», «Harvard Slavic Studies», «Slavonic Review» та інших [35; 36; 37; 38]. Слід зазначити, що вчений здійснив внесок не лише в історію української культури та філософії, але і в історію чеської (дослідження творчості поета Кароля Махи, філософа і педагога Яна Амоса Коменського), німецької (дослідження Гегеля, Ніцше, Шеллінга), польської (Міцкевич) і російської культури (Достоевський). Написав вчений і декілька теоретичних статей з теорії історичної науки, хоча ці безпосередньо історіософські статі, які можна віднести до теоретичних, становлять у величезній творчій спадщині Чижевського радше виняток (до таких можна віднести лише 4-5 статей) [29; 30; 31]. В одній з цих робіт звучить наскрізна думка Ріккертта, що в історичному русі слід виходити не з тимчасових інтересів, а з надчасового світогляду [30, с. 12]; в другій – теорія ідеального типу Макса Вебера як ключ для розуміння і конструювання певної історичної доби [31, с. 20]; в третій – власна схема окремих історичних епох розвитку від початків середньовіччя до початків ХХ ст., певна культурно-історична періодизація всесвітньої історії [29, с. 28, 32].

У своїй автобіографії, написаній у 1945 р., Чижевський визначив основні тематичні напрямки своїх досліджень з історії та історії науки. Це: 1. Історія філософії слов'янських народів; 2. Порівняльна історія слов'янських літератур; 3. Германославика, під якою Чижевський розумів німецький

вплив на слов'янське духовне життя; 4. Історія церкви; 5. Культурна історія слов'ян [56, с. 402–404]. Окрім цих п'яти напрямків історичної науки, вчений також виділяв три інших напрями, які вже стосувались філософії та філології, зокрема загальну філософію, філософію мови та слов'янську лексику [56, с. 403–405]. Сам Чижевський визначав основним своїм досягненням винайдення та обґрунтування науки «германославіка», в якій мав на меті здійснити дослідження німецького впливу на слов'янське духовне життя, що і зробив в своїх численних публікаціях. Історична германославіка Чижевського та виокремлена ним структура цього напрямку історії науки була визнана всією світовою науковою громадськістю, як і інші чотири напрями досліджень вченого з історичних наук.

Висновки

1. Вчені старшого покоління (Грушевський, Липинський, Томашівський, Дорошенко) були сформовані як науковці на Батьківщині, або перепрофілювалися в науковців з політиків (Дорошенко) чи дипломатів (Липинський). Вчені молодшого покоління були сформовані як науковці вже в умовах еміграції, або доформовувалися в умовах еміграції, здобувши на Батьківщині лише вищу освіту, але не повноцінний науковий вишкіл.

2. Вчені старшого покоління займали дослідницькі і викладацькі позиції лише в еміграційних інституціях; вчені молодшого покоління були переважно співробітниками і професорами чільних німецьких, чеських та австрійських інституцій.

3. Вчені обох поколінь ставили перед собою відмінні завдання. Для старшого покоління головним завданням було осмислення досвіду програного державотворення і вироблення в цьому контексті імперативу до дії. В цьому контексті Грушевський обґрунтовував ідею окремішності українського народу та ідею федерації, Липинський – створював консервативну ідеологію, Томашівський – розробляв її історичні підвалини, а Дорошенко – писав узагальнюючі праці довідкового характеру з української історіографії та з історії німецько-українських відносин. Молодше покоління вирішувало завдання, які стояли і перед німецькою, австрійською та чеською науками. Його представники досліджували західні впливи на українське й слов'янське культурне та наукове життя, інтегрували українську історію у загальноєвропейський науковий контекст переважно поширеними на той час у світовій науці передовими методами.

4. Вчені різних поколінь підлягали відмінним методологічним впливам. Так, Грушевський створював свої соціологічні концепції під впливом Вундта і Дюркгейма, а Липинський використовував ранні теорії соціального конфлікту (Гумплович, Оппенгеймер, Ратценгофер) та західноєвропейські теорії еліти (Моска, Парето, Міхельс). Вчені молодшого покоління спиралися на концепції науковців, які стояли історично ближче до їхнього покоління. Кучабський використовував геополітичні ідеї німця Гетча і шведа Челлена. Михайло Антонович у своїх працях торкався ідей французьких вчених Алексіса Токвіля та Іпполита Тена – предтечі засновників школи анналів. Чижевський для розуміння суті історії спирався на ідеї німецьких науковців Ріккерта і Ясперса.

Відмінним був і спосіб використання. Вчені старшого покоління (Липинський, Томашівський) теорії класиків елітаризму, прагматично-релятивістської філософії, тощо брали із книжок та статей. Вчені молодшого покоління могли безпосередньо навчатись у теоретиків, будучи студентами та докторантами, як Антонович у Уберсбергера, Кучабський та Крупницький у Майнеке та Гетча, Чижевський у Ріккерта та Ясперса тощо.

5. Внесок вчених старшого покоління був зроблений головним чином до української історії та історіософії (Грушевський, Липинський, Томашівський), а також були створені довідкові інформаційні праці та покажчики для німецьких та чеських вчених (Дорошенко). Внесок вчених молодшого покоління був зроблений і в німецьку (Крупницький, Кучабський, Михайло Антонович, Чижевський), польську (Кучабський, Чижевський), чеську та російську історичну науку (Чижевський).

6. В цілому внесок у історію України, всесвітню історію та історію науки був значним і змістовним. Були відкриті цілі напрями досліджень для української науки, що не могло бути здійснено в умовах СРСР, а молодше покоління здійснило внесок в дослідження не лише української, але й окремих важливих аспектів німецької, польської, чеської та російської історії. Найголовніше, що цей внесок ґрунтувався на наукових засадах; були відкриті нові об'єкти досліджень, були врятовані старі форми знань, були знайдені методи, що привели до якісно нового бачення об'єкту. У відповідності з принципами, якими керувалася спеціалізація з історії, дехто з вчених як старшого та молодшого покоління намагалися концептуалізувати низку своїх досліджень ідеями теоретиків школи еліт (Липинський), геополітичної школи (Кучабський), морфології історії (Томашівський), школи

Анналів (Антонович), екзистенціалізму та неокантіанства (Чижевський). В сенсі ієрархії критеріїв внеску до науки, виведеної Мангеймом щодо впровадження або адаптування загальноновизнаних методів, відзначилися Липинський та всі представники молодшого покоління. Отримали визнання зі сторони чільних зарубіжних науковців побудовані на матеріалах зарубіжних архівів численні праці Б. Крупницького, а щодо врахування тогочасних передових принципів, якими керується спеціалізація історії як науки – розробки Михайла Антоновича щодо методики інтеграції історичних особистостей у соціально-культурний контекст епохи і Чижевського з конституювання обґрунтованого ним предмету історична германославіка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонович М. Автобіографія. *ЦДАВО*. Ф. 3956. Оп. 2. Спр. 52. Арк. 17–19.
2. Антонович М. Алексіс Токвіль як історик. Докторська дисертація. *ЦДАВО*. Ф. 3859. Оп. 1. Спр. 476. 37 с.
3. Антонович М. Йозеф Геррес – вістун німецької єдності (з передмовою Д. Донцова). Львів, 1934. 16 с.
4. Антонович М. Історія України. Т.1. Княжа доба. Прага, 1941. 80 с.; Т. 2. Литовсько-Руська доба. Прага, 1941. 80 с.; Т. 3. Козаччина та Гетьманська доба. Прага, 1941. 118 с.; Т. 4. Прага, 1942. 89 с.
5. Антонович М. Студії з часів Наливайка. Прага, 1941. 81 с.
6. Гелей С., Кучабський Ю. Василь Кучабський. Наукова спадщина. Сторінки життя. Львів, 1998. 744 с.
7. Грушевський М.С. З починів українського соціалістичного руху. Михайло Драгоманов і Женевський соціалістичний гурток. Відень, 1922. 212 с.
8. Грушевський М.С. Початки громадянства (генетична соціологія). Відень, 1921. 328 с.
9. Дорошенко Д. Слов'янський світ в його минулому і сучасному. Берлін, 1922. Т. 1. 240 с.; Т. 2. 259 с.; Т. 3. 264 с.
10. Крупницький Б. Гетьман Мазепа в освітленні німецької літератури його часу. Дисертація доктора філософії. *ЦДАВО України*. Ф. 3859. Оп. 1. Спр. 486. С. 1–56.
11. Крупницький Б. З донесення Кайзерлінга 1708–1709 рр. *Збірник Українського Наукового Інституту в Варшаві*. Варшава, 1938. Т. 2. С. 13–23.
12. Крупницький Б. *Miscellanea Mazeriana*. *Збірник Українського Наукового Інституту в Варшаві*. Варшава, 1938. Т. 2. С. 88–92.
13. Крупницький Б. Плани Мазепа в зв'язку з планами Карла XII перед українським походом шведів. *Збірник Українського Наукового Інституту в Варшаві*. Варшава, 1938. Т. 1. С. 95–106.
14. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті. Відень, 1920. 304 с.
15. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Відень, 1926. 580 с.
16. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Філадельфія, 1925. 110 с.
17. Листи до С. Томашівського. *ЦДА України у Львові*. Ф. 368. Оп. 1. Спр. 176. Арк. 80–83.
18. Потульницький В.А. Бачення України у структурі європейських міжнародних відносин шведським геополітиком Рудольфом Челленом. *Славістична збірка. Збірник статей за матеріалами Третіх Міжнародних наукових Соханівських читань*. Київ, 18 листопада 2016 р. Київ, 2018. Вип. 4. С. 297–305.
19. Потульницький В.А. Історія української політології. Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці. Київ: «Либідь», 1992. 230 с.
20. Потульницький В.А. Концепція української державності в творчості В'ячеслава Липинського. *Українська еміграція. Історія і сучасність* / ред. Б.В. Залізник. Львів, 1992. С. 339–359.
21. Потульницький В.А. Липинський В'ячеслав. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. ред. І. Дзюба. Київ, 2017. Т. 17. С. 178–179.
22. Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819–1991). Київ: «Либідь», 1994. 320 с.
23. Потульницький В.А. Наукова діяльність Михайла Грушевського в еміграції (1919–1924). *Український історичний журнал*. 1992. № 2. С. 48–58.
24. Потульницький В.А. Степан Томашівський та його державницька консервативна концепція. *Старожитності* / гол. ред. І. Гирич. Київ, 1994. № 5/6. С. 6–8.
25. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. Київ; Кембрідж, 1991. 78 с.
26. Томашівський С. Бісмарк та Україна. *Літопис політики, письменства та мистецтва*. Берлін, 1924. Ч. 5. С. 66–70; Ч. 6. С. 82–85; Ч. 8. С. 114–115; Ч. 12. С. 178–181.
27. Томашівський С. Виписки. *ЦДА України у Львові*. Ф. 368. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 1–90.
28. Томашівський С. Пам'яті творців Галицької державності. *Стара Україна*. Львів, 1924. Ч. 12. С. 175–179.
29. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. *Дмитро Чижевський. Філософські твори у чотирьох томах*. Київ, 2005. Т. 2. С. 24–35.
30. Чижевський Д. На теми філософії історії. *Дмитро Чижевський. Філософські твори у чотирьох томах*. Київ, 2005. Т. 2. С. 7–13.
31. Чижевський Д. Початки і кінці нових ідеологічних епох. *Дмитро Чижевський. Філософські твори у чотирьох томах*. Київ, 2005. Т. 2. С. 14–23.
32. Чижевський Д. Філософія на Україні (спроби історіографії). Прага, 1926. 200 с.
33. Antonovych M. Fürst Repnin, general – governor von Sachsen. Berlin, 1936. 63 s.
34. Antonovych M. Kultur der Ostslaven. Breslau, 1942. 142 s.
35. Cyzevskyj D. Die abendliche Philosophie in der alten Ukraine. Berlin, 1928. 19 s.
36. Cyzevskyj D. Hegel bei den Slaven. Reichenberg, 1934. 495 s.

37. Cyzevskij D. (Tschizevskij). Renaissance und das ukrainische Geistesleben. *Abhandlungen des ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin*. Berlin; Leipzig, 1929. Band II. S. 52–82.
38. Cyzevskij D. Skovoroda Studien. *Zeitschrift für slavische Philologie*. Leipzig, 1930. Heft. 1-2. S. 1–33.
39. Doroshenko D. Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischen Beziehungen. Leipzig, 1942. 299 s.
40. Doroshenko D. Die Ukraine und ihre Geschichte im Lichte des westeuropäische Literatur des XVIII und der erste Hälfte des XIX Jahrhunderts. *Abhandlungen des Wiss. Ukrainisches Institutes in Berlin*. 1927. Band I. S. 1–70.
41. Doroshenko D.M. Drahomanov and the Ukrainian National Movement. *The Slavic Review*. April 1938. Pp. 654–666.
42. Hoetzsch O., Kutschabski W. Die Westukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923. *Osteuropa*. 1934. No. IX. S. 753–754.
43. Krupnytsky B. Die Ukrainische Geschichtswissenschaft in der Sowjetunion 1921–1941. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Heft. 2/4. 1941. No. 2. S. 125–151.
44. Krupnytsky B. Geschichte der Ukraine. Leipzig, 1939. 324 s.
45. Krupnytsky B. Hetman Mazepa und seine Zeit (1687–1709). Berlin, 1941. 260 s.
46. Krupnytsky B. Johann Christian von Engel und die Geschichte der Ukraine. Berlin, 1931. 55 s.
47. Krupnytsky B. Philipp Orlik und die Katholische Kirche. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 1940. No 3/4. S. 427–439.
48. Kutschabsky W. Die ukrainische politische Emigration. *Osteuropa*. 1930. 5 Jahrgang. Heft. 8. S. 536–647.
49. Kutschabs'kyi W. Die Westukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923. Berlin, 1934. 439 s.
50. Mannheim K. Essays on the Sociology of Knowledge. London, 1952. 327 p.
51. Mannheim K. Man and Society in the Age of Reconstruction. London, 1966. 469 p.
52. Meinecke F. Die Idee der Staaträson in der neuen Geschichte. Berlin, 1924. 546 s.
53. Potul'nyč'kyj V. Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Stuttgart, 1997. No 45. H. 1. S. 2–30.
54. Potulnytskyi V. The Image of Ukraine Shaped by Outstanding Sweden Scholar Rudolph Kjellen and Its Impact on Leading German Historians in the Time Span of the Interwar Period. *Гетьманські читання. Пам'яті шведського короля Карла XII (1682–1718) / До 300-х роковин з дня його загибелі. Збірник наукових статей*. Київ, 2019. С. 147–159.
55. Pritsak O., Sevchenko I. Dmytro Cyzev's'kyj, In memoriam. *Harvard Ukrainian Studies*. 1977. Vol. I. No. 3. Pp. 381–384.
56. Tschizewski Dmitrij. Curriculum vitae. *Harvard Ukrainian Studies*. 1977. Vol. I. No 3. Pp. 398–406.

References

1. Antonovych M. Avtobiografija. *TsDAVO*. F. 3956. Op. 2. Spr. 52. Ark. 17–19.
2. Antonovych M. Aleksis Tokvil yak istoryk. Doktorska dysertatsiia. *TsDAVO*. F. 3859. Op. 1. Spr. 476. 37 s.
3. Antonovych M. Yozef Herres – vistun nimetskoj yednosti (z peredmovoju D. Dontsova). Lviv, 1934. 16 s.
4. Antonovych M. Istoriiia Ukrainy. T. 1. Kniazha doba. Praha, 1941. 80 s.; T. 2. Lytovsko-Ruska doba. Praha, 1941. 80 s.; T. 3. Kozachchyna ta Hetmanska doba. Praha, 1941. 118 s.; T. 4. Praha, 1942. 89 s.
5. Antonovych M. Studii z chasiv Nalyvaika. Praha, 1941. 81 s.
6. Helei S., Kuchabskyi Yu. Vasyl Kuchabskyi. Naukova spadshchyna. Storinky zhyttia. Lviv, 1998. 744 s.
7. Hrushevskiy M.S. Z pochyniv ukrainskoho sotsialistychnoho rukhu. Mykhailo Drahomanov i Zhenevskiy sotsialistychniy hurtok. Viden, 1922. 212 s.
8. Hrushevskiy M.S. Pochatky hromadianstva (henetychna sotsiologhiia). Viden, 1921. 328 s.
9. Doroshenko D. Slovianskyi svit v yoho mynulomu i suchasnomu. Berlin, 1922. T. 1. 240 s.; T. 2. 259 s.; T. 3. 264 s.
10. Krupnytskyi B. Hetman Mazepa v osvittleni nimetskoj literatury yoho chasu. Dysertatsiia doktora filosofii. *TsDAVO Ukrainy*. F. 3859. Op. 1. Spr. 486. S. 1–56.
11. Krupnytskyi B. Z donesennia Kaizerlinha 1708–1709 rr. *Zbirnyk Ukrainskoho Naukovoho Instytutu v Varshavi*. Varshava, 1938. T. 2. S. 13–23.
12. Krupnytskyi B. Miscellanea Mazepiana. *Zbirnyk Ukrainskoho Naukovoho Instytutu v Varshavi*. Varshava, 1938. T. 2. S. 88–92.
13. Krupnytskyi B. Plany Mazepy v zviazku z planamy Karla XII pered ukrainskym pokhodom shvediv. *Zbirnyk Ukrainskoho Naukovoho Instytutu v Varshavi*. Varshava, 1938. T. 1. S. 95–106.
14. Lypynskiy V. Ukraina na perelomi 1657–1659. Zamitky do istorii ukrainskoho derzhavnogo budivnytstva v XVII stolitti. Viden, 1920. 304 s.
15. Lypynskiy V. Lysty do bratuv – khliborobiv. Viden, 1926. 580 s.
16. Lypynskiy V. Relihiia i tserkva v istorii Ukrainy. Filadelfiia, 1925. 110 s.
17. Lysty do S. Tomashivskoho. *TsDIA Ukrainy u Lvovi*. F. 368. Op. 1. Spr. 176. Ark. 80–83.
18. Potulnytskyi V.A. Bachennia Ukrainy u strukturi yevropeiskykh mizhnarodnykh vidnosyn shvedskym heopolitykom Rudolfom Chellenom. *Slavistychna zbirka. Zbirnyk statei za materialamy Tretikh Mizhnarodnykh naukovykh Sokhanivskykh chytan*. Kyiv, 18 lystopada 2016 r. Kyiv, 2018. Vyp. 4. S. 297–305.
19. Potulnytskyi V.A. Istoriiia ukrainskoj politolohii. Kontseptsii derzhavnosti v ukrainskii zarubizhnii istorykopolitychnii nauki. Kyiv: «Lybid», 1992. 230 s.
20. Potulnytskyi V.A. Kontseptsiiia ukrainskoj derzhavnosti v tvorchosti Viacheslava Lypynskoho. *Ukrainska emihratsiia. Istoriiia i suchasnist* / red. B.V. Zaliznyk. Lviv, 1992. S. 339–359.

21. Potulnytskyi V.A. Lypynskyi Viacheslav. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / hol. red. I. Dziuba. Kyiv, 2017. T. 17. S. 178–179.
22. Potulnytskyi V.A. *Narysy z ukrainskoi politolohii (1819–1991)*. Kyiv: «Lybid», 1994. 320 s.
23. Potulnytskyi V.A. *Naukova diialnist Mykhaila Hrushevskoho v emihratsii (1919–1924)*. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1992. № 2. S. 48–58.
24. Potulnytskyi V.A. *Stepan Tomashivskyi ta yoho derzhavnytska konservatyvna kontsepsiia*. *Starozhytnosti* / hol. red. I. Hyrych. Kyiv, 1994. № 5/6. S. 6–8.
25. Pritsak O. *Istoriiosofiia ta istoriohrafii Mykhaila Hrushevskoho*. Kyiv; Kemberidzh, 1991. 78 s.
26. Tomashivskyi S. *Bismark ta Ukraina. Litopys polityky, pysmenstva ta mystetstva*. Berlin, 1924. Ch. 5. S. 66–70; Ch. 6. S. 82–85; Ch. 8. S. 114–115; Ch. 12. S. 178–181.
27. Tomashivskyi S. *Vypysky. TsDIA Ukrainy u Lvovi*. F. 368. Op. 1. Spr. 50. Ark. 1–90.
28. Tomashivskyi S. *Pamiati tvortsiv Halytskoi derzhavnosti*. *Stara Ukraina*. Lviv, 1924. Ch. 12. S. 175–179.
29. Chyzhevskyi D. *Kulturno-istorychni epokhy. Dmytro Chyzhevskyi. Filosofski tvory u chotyrok tomakh*. Kyiv, 2005. T. 2. S. 24–35.
30. Chyzhevskyi D. *Na temy filosofii istorii. Dmytro Chyzhevskyi. Filosofski tvory u chotyrok tomakh*. Kyiv, 2005. T. 2. S. 7–13.
31. Chyzhevskyi D. *Pochatky i kintsi novykh ideolohichnykh epokh. Dmytro Chyzhevskyi. Filosofski tvory u chotyrok tomakh*. Kyiv, 2005. T. 2. S. 14–23.
32. Chyzhevskyi D. *Filosofiia na Ukraini (sproby istoriohrafii)*. Praha, 1926. 200 s.
33. Antonovych M. *Fürst Repnin, general – governor von Sachsen*. Berlin, 1936. 63 s.
34. Antonovych M. *Kultur der Ostslaven*. Breslau, 1942. 142 s.
35. Cyzevskyj D. *Die abendliche Philosophie in der alten Ukraine*. Berlin, 1928. 19 s.
36. Cyzevskyj D. *Hegel bei den Slaven*. Reichenberg, 1934. 495 s.
37. Cyzevskyj D. (Tschizevskij). *Renaissance und das ukrainische Geistesleben. Abhandlungen des ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin*. Berlin; Leipzig, 1929. Band II. S. 52–82.
38. Cyzevskyj D. *Skovoroda Studien. Zeitschrift für slavische Philologie*. Leipzig, 1930. Heft. 1-2. S. 1–33.
39. Doroshenko D. *Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte Deutsch- Ukrainischen Beziehungen*. Leipzig, 1942. 299 s.
40. Doroshenko D. *Die Ukraine und ihre Geschichte im Lichte des westeuropäische Literatur des XVIII und der erste Hälfte des XIX Jahrhunderts. Abhandlungen des Wiss. Ukrainisches Institutes in Berlin*. 1927. Band I. S. 1–70.
41. Doroshenko D.M. *Drahomanov and the Ukrainian National Movement. The Slavic Review*. April 1938. Pp. 654–666.
42. Hoetzsch O., Kutschabski W. *Die Westukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923. Osteuropa*. 1934. No IX. S. 753–754.
43. Krupnytsky B. *Die Ukrainische Geschichtswissenschaft in der Sowjetunion 1921–1941. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Heft. 2/4. 1941. No 2. S. 125–151.
44. Krupnytsky B. *Geschichte der Ukraine*. Leipzig, 1939. 324 s.
45. Krupnytsky B. *Hetman Mazepa und seine Zeit (1687–1709)*. Berlin, 1941. 260 s.
46. Krupnytsky B. *Johann Christian von Engel und die Geschichte der Ukraine*. Berlin, 1931. 55 s.
47. Krupnytsky B. *Philipp Orlik und die Katholische Kirche. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 1940. No 3/4. S. 427–439.
48. Kutschabsky W. *Die ukrainische politische Emigration. Osteuropa*. 1930. 5 Jahrgang. Heft. 8. S. 536–647.
49. Kutschabs'kyi W. *Die Westukraine im Kampf mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923*. Berlin, 1934. 439 s.
50. Mannheim K. *Essays on the Sociology of Knowledge*. London, 1952. 327 p.
51. Mannheim K. *Man and Society in the Age of Reconstruction*. London, 1966. 469 p.
52. Meinecke F. *Die Idee der Staaträson in der neuen Geschichte*. Berlin, 1924. 546 s.
53. Potul'nyts'kyj V. *Das ukrainische historische Denken im 19. und 20. Jahrhundert: Konzeptionen und Periodisierung. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Stuttgart, 1997. No 45. H. 1. S. 2–30.
54. Potulnytskyi V. *The Image of Ukraine Shaped by Outstanding Sweden Scholar Rudolph Kjellen and Its Impact on Leading German Historians in the Time Span of the Interwar Period. Hetmanski chytannia. Pamiati shvedskoho korolia Karla XII (1682–1718) / Do 300-ky rokovyn z dnia yoho zahybeli. Zbirnyk naukovykh statei*. Kyiv, 2019. C. 147–159.
55. Pritsak O., Sevchenko I. *Dmytro Cyzevs'kyj, In memoriam. Harvard Ukrainian Studies*. 1977. Vol. I. No 3. Pp. 381–384.
56. Tschizewski Dmitrij. *Curriculum vitae. Harvard Ukrainian Studies*. 1977. Vol. I. No 3. Pp. 398–406.